

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.7>

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ СЕРЕД ІНШИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Пулей В.,*здобувач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Пулей В. Право на конституційну скаргу серед інших прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Визначається, тривалі системні демократичні перетворення в Україні, інтенсивний процес формування правової держави, поступове входження в європейський і світовий правовий простір викликають значний інтерес до проблеми забезпечення і захисту основоположних прав і свобод людини та громадянина. Положення ст. 3 Конституції України про людину, її права і свободи як вищі цінності в системі основ конституційного ладу вирізняються особливою значимістю, оскільки мають фундаментальний характер і у зв'язку із цим здійснюють правовий вплив на всі сфери суспільних відносин.

Вказано, важливою умовою вирішення в Україні завдань, пов'язаних із втіленням у життя принципу формування демократичної правової держави, є створення дієвого механізму охорони й захисту основних прав і свобод. Це завдання повністю відповідає положенням Конституції України, сформульованим у ст. 55 про забезпечення прав громадян правосуддям, судовий захист прав громадян від неправомірних посягань та обмежень. Крім того, функціонування самостійної, незалежної та неупередженої судової влади є одним з основоположних критеріїв демократичної, конституційної держави.

Зосереджено увагу на тому, що, останніми роками простежується істотне підвищення ролі судової влади в конституційному розвитку України, особливо в контексті конституційної реформи, яка триває. У цьому зв'язку важливою складовою частиною загальнодержавного механізму охорони і захисту прав та свобод людини виступає захист, здійснюваний Конституційним Судом України, а саме така важлива процесуальна форма, що дає змогу особі скористатися зазначеними засобами захисту свого права, як інститут конституційної скарги. Через діяльність Конституційного Суду України відбувається виявлення конституційної природи прав людини, навіть тих, які не закріплені в Конституції, тим самим на практиці їм надаються якості природних, невідчужуваних, основних прав і свобод. Тож об'єктом захисту Конституційного Суду України є

конституційні права, зокрема ті, які прямо не перераховані в Конституції України. Виявлення змісту таких конституційних норм має відбуватися в контексті загальноновизначених принципів і норм міжнародного права.

Ключові слова: Конституційний суд України, форми звернення до Конституційного суду України, конституційна скарга, механізму охорони і захисту прав та свобод людини.

Puley V. The right to a constitutional complaint among other human and civil rights and freedoms in Ukraine.

It is determined that long-term systemic democratic transformations in Ukraine, intensive process of formation of the rule of law, gradual entry into the European and world legal space arouse considerable interest in the problem of ensuring and protecting fundamental human and civil rights and freedoms. Provisions of Art. 3 of the Constitution of Ukraine on man, his rights and freedoms as the highest values in the system of foundations of the constitutional order are of particular importance because they are fundamental and therefore have a legal impact on all spheres of public relations.

It is pointed out that an important condition for solving the problems related to the implementation of the principle of forming a democratic state governed by the rule of law in Ukraine is the creation of an effective mechanism for the protection and defense of fundamental rights and freedoms. This task fully complies with the provisions of the Constitution of Ukraine, formulated in Art. 55 on ensuring the rights of citizens to justice, judicial protection of the rights of citizens from unlawful encroachments and restrictions. In addition, the functioning of an independent, autonomous and impartial judiciary is one of the fundamental criteria of a democratic, constitutional state.

Attention is focused on the fact that in recent years there has been a significant increase in the role of the judiciary in the constitutional development of Ukraine, especially in the context of ongoing constitutional reform. In this regard, an important part of the national mechanism of protection and protection of human rights and freedoms is the protection provided by the Constitutional Court of

Ukraine, namely such an important procedural form that allows a person to use these remedies as the institution of constitutional complaint. Through the activities of the Constitutional Court of Ukraine, the constitutional nature of human rights is revealed, even those that are not enshrined in the Constitution, thus in practice they are given the qualities of natural, inalienable, fundamental rights and freedoms. Therefore, the object of protection of the Constitutional Court of Ukraine is constitutional rights, in particular those that are not directly listed in the Constitution of Ukraine. The content of such constitutional norms should be identified in the context of generally accepted principles and norms of international law.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, forms of appeal to the Constitutional Court of Ukraine, constitutional complaint, mechanism of protection and defense of human rights and freedoms.

Постановка проблеми. Історія Європи наприкінці 20-го століття - початку 21-го століття стала свідком консолідації ідей конституціоналізму не лише в галузі права, але й у реальному та ефективному обмеженні державної влади. Сучасний конституціоналізм є немислимим без ідеї захисту прав і свобод людини. Конституція, як *ius supremum* - вищий закон, закріплює основні права, які випливають з природи людини. Вродженим правам людини надається фундаментальний конституційний статус, тобто гарантії, що ця природа не може заперечуватися будь-якою владою [1].

У вільному демократичному суспільстві на державу покладається обов'язок забезпечувати ефективний захист прав і свобод людини та громадянина від будь-яких порушень, зокрема від порушень внаслідок прийняття неконституційних положень законів та інших правових актів. Тож держава має прагнути до створення ефективної моделі, здатної забезпечити такий захист. У ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави визначено утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Цей обов'язок можна трактувати як встановлену необхідність поведінки держави (в особі її органів та посадових осіб) в інтересах суспільства, в межах і порядку, передбачених Конституцією України й іншими законами України, що спрямована на створення умов для правомірної реалізації прав і свобод людини та недопущення на них посягань як із боку представників органів державної влади, місцевого самоврядування, так і з боку окремих осіб [2].

В конституційно-правовій практиці європейських держав, конституційна скарга, як конкретний процесуальний інструмент для захисту прав і свобод, гарантованих людині Конституцією, стала засобом, що все частіше приймається і засто-

совується, а також доводить свою ефективність. У більш широкому аспекті, такі тенденції можна вважати пов'язаними із загальними змінами, які впливають на статус людини в сучасному суспільстві [1].

Конституційна скарга як інструмент є важливою складовою права на судовий захист, окресленого Конституцією України в ст. 55. Відповідно до частини четвертої статті 55 Конституції України, «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом».

Дослідженню окресленої проблематики присвятили свої праці К. Айріян, М. Гультай, М. Гецько, Ю.Бисага, Д.Белов, Г. Берченко, Є. Ткаченко, Р. Чернолуцький, О.Щербанюк та інші вчені. Однак чимало спектрів порушеної проблематики потребують ґрунтовного дослідження.

Виклад матеріалу дослідження. Як зазначає науковець В. Копча, ідеться про «новизну» конституційної скарги як інструменту, яким людина спроможна захистити себе від державного втручання на рівні «закону України», чого раніше не було передбачено в межах національного правопорядку. Так, в березні-квітні 2018 року Конституційний Суд України реорганізував свою діяльність, створивши Велику палату, два сенати та колегії, чим було активізовано механізм розгляду конституційних скарг в Україні. Хоча станом на 1 вересня 2018 року жодного рішення не було ухвалено, конституційні провадження в десятках справ за конституційними скаргами вийшли на фінішну пряму, тож найближчим часом суспільство ознайомиться з першими рішеннями. Підсумовуючи, В. Копча стверджує, що сутність конституційної скарги активно досліджують вітчизняні вчені, предмет дослідження не втрачає актуальності, оскільки конституційна скарга як феномен лише починає утверджуватися в конституційній практиці України [3, с. 66].

Досліджуючи ретроспективний розвиток конституційного контролю в межах конституційної юрисдикції науковця К. Айріян слушно зазначає, що виникнення, становлення та функціонування конституційного судочинства як виду конституційного контролю має глибоке коріння в історії держави і права України та зарубіжних країн. Осмислення історичного досвіду запровадження конституційного судочинства в межах конституційного контролю, а також поглядів науковців щодо витоків цього правового явища та закономірностей його розвитку дає підстави стверджувати про існування історико-правового підґрунтя для його становлення, зумовлене наявністю нерозривного зв'язку з формуванням державності, концепціями захисту конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина. На сучасному етапі розвитку судового конститу-

ційного контролю в світі до ключових інструментів його здійснення відносять конституційну скаргу. Рівень ефективності цього конституційно-правового інституту в Україні не можна передбачити завчасно повною мірою. Проте на підставі аналізу щорічної значної кількості звернень громадян до КС України є всі підстави стверджувати про затребуваність інституту конституційної скарги в Україні. Остання поставатиме визначальним елементом конституційної юстиції, за допомогою якої фізичні та юридичні особи матимуть субсидіарну можливість захищати свої основні права та свободи в органі конституційної юрисдикції. [4, с. 50].

Формулювання звернення з конституційною скаргою «у порядку, визначеному законом» стало перешкодою до розгляду конституційної скарги Конституційним Судом України в період після їх імплементації до конституційного порядку 30 вересня 2016 року законом про внесення змін до Конституції України від 2 червня 2016 року. Фактично цей розгляд було розпочато в Конституційному Суді України лише в квітні-травні 2018 року. Згідно з даними статистики, протягом 2018 року до Конституційного Суду України подано 491 конституційну скаргу. Ключові ознаки моделі конституційної скарги в Україні закладено в нововведеній ст. 151-1 Конституції України: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано». Із цього приводу слід зауважити, що хоча в конструкції конституційної скарги не передбачено її обумовленість захистом основних (конституційних) прав і свобод людини, таке конституційне формулювання не слід тлумачити в іншому контексті. Юридичний зміст скарги як індивідуального інструменту зумовлює нерозривний зв'язок конституційної скарги як інституту з потребою захисту (відновлення) прав людини – у цьому випадку йдеться про конкретну особу або групу осіб. Якщо акцентувати увагу на конституційній формулі ст. 151-1 Конституції України («при ухваленні остаточного судового рішення в її справі»), норма Конституції також засвідчує зв'язок цього правового засобу із захистом від порушення прав саме ідентифікованого суб'єкта. Навіть якщо за наслідками розгляду конституційної скарги буде з'ясовано нормативний потенціал порушення прав людини, який відображає системну проблему конституційного правопорядку (на що й повинна бути спрямована передусім діяльність Конституційного Суду), це не змінює природи конституційної скарги.[3, с.67]

На думку науковця М. Гецька, звернення громадян або їх об'єднань з індивідуальною чи колективною скаргою в Конституційний суд можна назвати одним із видів звернень громадян в державні органи [5]. Так, науковець твердить, що поняття «звернення громадян» у вітчизняному законодавстві раніше ніколи не було закріплено. Досить вдала спроба, з висвітленням самої суті такого поняття, хоча і з однобоким, властивим адміністративним нахилом, зустрічається в преамбулі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 1968 року (в редакції від 4 березня 1990 року) «Про порядок розгляду пропозицій, заяв та скарг громадян». Тут подано політичну характеристику такого звернення: «звернення громадянина до державних органів з пропозиціями, заявами, скаргами — важливий засіб... закріплення зв'язків державного апарату з населенням, суттєве джерело інформації, необхідне при вирішенні повсякденних та перспективних питань державного, господарського і соціально-культурного будівництва [6]. У радянській юриспруденції звернення громадян традиційно розглядалось в теорії управління, як одна з форм зворотного зв'язку між державними органами і громадянами як членами суспільства [5, с. 12].. Уважно та детально аналізуючи такий підхід, можна сказати, що метою таких звернень є з однієї сторони участь в управлінні справами держави, а з другої — забезпечення законних прав та інтересів громадян, шляхом захисту таких прав і свобод від порушень. По своїй суті такий підхід до розуміння «звернення громадян» зберігся у прийнятому Верховною Радою України законі «Про звернення громадян» від 1996 року. У преамбулі до закону йдеться про те, що цей закон регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Згідно цього закону, скарга — це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [7].

Таким чином, одним із способів звернення громадян за захистом своїх законних прав та інтересів являється оскарження до суду рішень посадових осіб та державних органів. Погоджуємося, можна стверджувати, що право на звернення до суду за судовим захистом — встановлена законом можливість будь-якої зацікавленої особи звернутися до суду з метою захисту порушеного чи оскарженого права або захищеного законом інтересу. При цьому право на судовий захист — не тільки право на звернення до суду, але і можливість отримання судового захисту, включаючи виконання судового рішення. Право громадян на звернення до відповідного суду кореспондує обов'язок останнього розглянути цю скаргу і прийняти по ній законне, справедливе та обґрунтоване рішення [5, с. 78-79].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індивідуальна конституційна скарга як ефективний інструмент посилення захисту прав людини та конституціоналізму. URL: https://uba.ua/documents/events/2015_10_02-01/Zalimas%2001.10.2015.pdf.
2. Білоскурська О. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов'язок держави. Право України. 2011. No 7. С. 169–174.
3. Копча В. Звернення з конституційною скаргою як інструмент захисту прав людини в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 3 (Грудень 2021), с. 66–70.
4. Айріян К.Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук [12.00.02] / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 267 с.
5. Гецко М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльноправовий аналіз : монографія / за заг. ред. М. М. Гецко, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова Д. М. Ужгород : Гельветика, 2015. 228 с.
6. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 апреля 1968 г. «О порядке рассмотрения предложений, заявлений и жалоб граждан» в редакции от 4 марта 1980 г. Ведомости Верховного Совета СССР. 1980: № 11. Ст. 192 (утратил силу с принятием Федерального закона. № 5 9-ФЗ от 2 мая 2006 г.).
7. Закон України «Про звернення громадян» від 1996 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.